

Sodomie in oud-Gouda

Gouda - Nu anno- 1986 de vraag actueel is of homofiele docenten wel of niet op grond van hun sexuele geaardheid les mogen geven aan leerlingen in het bijzonder onderwijs, is in zekere zin hiermee niets nieuws onder de zon.

Tweeenhalve eeuw terug, in de periode 1730- 1732, beheerste het onderwerp homosexualiteit - en de vermeende schadelijke gevolgen in maatschappelijke zin daarvan - ook in brede kring de discussies. Al was de afwijzing toen onvergelykbaar veel harder, en gingen de maatschappelijke tegenstellingen op dit punt veel dieper.

Want *praktizeerders van de grauwelijke misdaad der sodomie, waarvan de natuur een afkeer heeft*, zoals homofielen toen werden aangeduid, werden behandeld als de allerzwaarste misdadigers. Alleen al in de periode 1730- 1732 werden in de Republiek Holland 276 personen berecht, inclusief 107 verbanningen. Van deze groep werden minstens 75 personen geëxecuteerd, meestal door wurging - al dan niet vooraf gegaan van blakering, en al dan niet gevolgd door verbranding van het lijk. Soms werden de lijken in zee gegooid. (Noot 1).

De sociaal-historicus drs. D. J. Noordam, verbonden aan de Rijks Universiteit te Leiden, wijdde aan deze ongekend harde homofielen- vervolging een uitvoerig artikel in het regionaal-historisch tijdschrift Holland. (Noot 2).

Historicus Boon heeft voorts over dit onderwerp een diepgaande studie in voorbereiding.

De processen werden in die periode gevoerd in Rotterdam, Leiden, Groningen, Den Haag en Utrecht. Vooral Utrecht trok daarbij de aandacht: niet voor niets is nog heden ten dage het woord 'Utrechenaar', volgens Van Dale, een synoniem voor homosexueel. (Noot 3).

Tolerant

Opvallend gegeven is dat Gouda niet of nauwelijks een rol speelde bij de harde vervolging van homoseksuelen - althans in de jaren dertig van de achttiende eeuw. Later zou dat anders worden.

Gouda nam, zeker ten opzichte van Rotterdam, Den Haag, Utrecht en Leiden, aanvankelijk een zeer tolerante houding aan. Zo zijn er uit die elders zo roerig verlopen jaren dertig van de 18e eeuw, geen vonnissen bekend van Gouwenaars die, om

hun' homosexueel geaardheid, ter dood werden gebracht. Dat gebeurde later wel: in 1777 en 1778 werden twee Goudse burgers op het schavot achter het stadhuis door de scherprechter met een koord gewurgd. Waarna hun lijk in zee werd geworpen.

In 1778 werden nog eens vijf Gouwenaars uit Gouda verbannen; vervolgens had in 1802 waarschijnlijk de laatste verbanning van een pleger van sodomie plaats. Hun op schrift gestelde verhoren, die in het Goudse gemeentearchief worden bewaard, zijn ook voor de moderne geschiedkundig geïnteresseerde gruwelijk in hun gedetailleerdheid. (Noot 4)

Sodomie-plegers werden soms veroordeeld tot blakeren boven een vuur. Die straf werd ook in Holland toegepast, zoals op de oude gravure te zien is.

Gouda bleef niet geheel buiten de golf van sodomie-processen, die in de jaren dertig van de 18e eeuw Holland en andere staten in zijn ban hield.

Want het Goudse stadsbestuur ontving in 1730 afschriften van de bekentenissen van een zekere Zacharias **Wilsma**, Fries van geboorte, die op 23 februari 1730 door het Gerecht van Utrecht werd verhoord. (Noot 5).

Wilsma had zich tevoren verhuurd als herenknecht, en was in die functie van de ene stad naar de andere getrokken: Maastricht, Breda, Leiden, Amsterdam, Groningen en Utrecht. Hij bekende met burgers, onder wie hooggeplaatsten, en met militairen, intieme contacten te hebben gehad. Tegen die achtergrond voerde het gerecht van Utrecht ook correspondentie met het stadsbestuur van Gouda. (Noot 6).

Ook vóór de 18e eeuw kwam in Gouda homosexualiteit voor. Zo wijdt de Utrechtse historicus dr. Sjoerd de Meer in zijn **doctoraal**-scriptie 'De Wint Waijt' ('De scheepvaart van Gouda in de vijftiende eeuw - 1390-1514') precies één alinea aan dit gegeven. (Noot 7). Daarbij dient natuurlijk niet te worden vergeten, dat zijn historisch onderzoek op de scheepvaart was gericht; zijn bevindingen hebben dus uitsluitend betrekking op het gedrag van schippers.

Zeden

Onder het kopje 'misdriften tegen de zeden' schrijft dr. De Meer: „Het tweede geval van een **zeden**-misdrifft (het eerste ging over een scheepsknecht, die zich aan een vrouw vergreep - **TdJ**) door een Goudse schipper begaan, komt voor in het Tuigboek. In het jaar 1513 verklaart **hoogst**-waarschijnlijk de schipper Florijs **Jansz. Verduin**, dat hij al drie jaar lang achtervolgd wordt door Volkert Willemsz., hoogstwaarschijnlijk ook een Gouds schipper. Deze Volkert Willemsz. had hem in die drie jaar verschillende keren aangerand, zowel op het schip van Florijs **Jansz.** als bij een aantal Gouwenaars, vermoedelijk allen schippers, thuis.”

„Eén van die Gouwenaars had Volkert Willemsz. ook met zijn **dagge** (ponjaard - een op 'n dolk gelijkend steekwapen - **TdJ**) bedreigd, opdat deze zijn mond zou houden over de aanranding. En ook had Florijs **Jansz.** een nieuw wambuis en een paar kousen gegeven, opdat deze niet naar het gerecht zou gaan. Dit laatste deed Florijs **Jansz.** - ondanks de geschenken - in 1513 dus toch. (Noot 8).

Ruwweg twee eeuwen later, in de periode 1700-1780, komen er vaker meldingen voor over homoseksuele relaties, intimiteiten, gedrag en de daarop volgende straffen. Historicus dr. J. J. de Jong geeft daarvan enkele voorbeelden in zijn doctoraalscriptie *geschiedenis (Rijksuniversiteit, Utrecht)*, die onlangs verscheen onder de titel 'Met goed Fatsoen, de elite in een Hollandse stad, Gouda 1700-1780'.

Daarbij dient overigens te worden bedacht dat een elite in het algemeen, dus ook in Gouda, bestaande uit 'de wijsten, treffelijksten en rijksten onder de ingezetenen', erop uit was de machtspositie op stedelijk niveau te handhaven. Schandalen waren uit de boze. Veel, **zoniet** alles, werd eraan gedaan, om homoseksueel gedrag en daden - **toentertijd** immers als 'zware misdaden' **beschouwd** - geheim te houden.

Moraal

Onder het kopje 'Sexualiteit', schrijft dr. De Jong, in zijn boek (pag. s 151-153)

„De teneur van de literatuur over dit onderwerp is, dat met de opkomst van het burgerlijk **gezins**-ideaal de moraal steeds strakker werd. Tot de 17e eeuw was sexualiteit nog geen taboe, en werden voor- en buitenechtelijke amoureuze escapades en masturbatie veel minder **rabbiaat** veroordeeld, dan daarna. Het huwelijk zou eerst zo rationeel en op effect-bejag gebaseerd zijn, dat men de emoties en driften meestal buiten het huwelijksbed zocht te bevredigen. Vanaf het eind van de 17e eeuw werd er steeds meer plaats ingeruimd voor persoonlijke gevoelens. De meeste echtgenoten voelden zich daardoor ook echt tot elkaar aangetrokken, wat ook in de slaapkamer merkbaar was. Als één van beiden zijn heil buiten het echtelijk bed zocht, was dat voortaan uit te leggen als een grove inbreuk op het gezinsleven en de huwelijksband. Monogamie was toen progressief. Anderzijds zou het uit de openbaarheid terugdringen van bloot en sexualiteit tot meer problemen hebben geleid. De toenemende preutsheid werd verantwoordelijk gesteld voor de slechtere sexuele voorlichting en daarvoor voor een mindere kennis van zaken. Een stijging van het aantal buitenechtelijke geboorten zou het gevolg zijn geweest van de groeiende onkunde en van het door de meerdere taboes aantrekkelijk worden om de strakke sexuele moraal te overtreden”.

„Het grote gebrek aan bronnen is een moeilijkheid, bij het schrijven van een geschiedenis van de sexualiteit. Natuurlijk waren er traktaatjes van dominees en verlichte pedagogen, die fulmineerden tegen alles wat in hun ogen zondig c.q. tegennatuurlijk of slecht was. Ook was er pornografie, diep weggestopt in de boekenkast en bureaus. Titels als *La Paysane perversie* en *Les Faiblesses d'une jolie femme* lieten weinig te raden over.

Representativiteit van processtukken gaf geen bevredigende oplossing voor dit probleem, hoewel deze vaak de meest waardevolle informatie gaven. Het is namelijk niet na te gaan of bijvoorbeeld meer processen op grond van overspel, duiden op een strakkere huwelijksmoraal of op losser wordende opvattingen bij gehuwden. Bovendien zullen we later zien dat overspel één van de weinige gronden was, waarop men kon scheiden, en dat het daarom nuttig was dit argument voor de rechters aan te voeren. We weten dus niet of dat, wat de onderzoeker zo door het sleutelgat van de slaapkamerdeur mocht zien, echt was of dat er een toneelstuk werd opgevoerd.

Enkel met het doel andere onderzoekers, die zich uitbreider met dit thema bezighouden, van nut te kunnen zijn, hebben wij gemeend toch een paragraaf te moeten inruimen voor de weinige door ons gevonden gegevens", aldus dr. De Jong.

Elite

Over het onderwerp 'homosexualiteit' in Gouda schrijft hij: „Tegen personen uit de Goudse elite zijn geen processen gevoerd wegens sodomie - de toen gebruikelijke benaming voor homoseksualiteit. De regenten traden in dergelijke processen wel op als rechters. Zij waren immers belast met de handhaving van de wet”.

In 1777 werd uit verhoren duidelijk, dat op het secreet naast de kerk (de St. Jan), tussen mannen allerlei dingen gebeurden, die het daglicht niet konden verdragen. (Noot 9). Het ging daarbij onder meer om ene Jacob van Erven, die door Gouda's baljuw en schout mr. Martinus van Toulon werd berecht.

Wie de moeite neemt om in Gouds gemeente-archief zich te verdiepen in het criminele vonnis- of correctieboek uit de periode 1756-1810 en ook de schriftelijke verhoren, die zijn gebundeld (Oud rechtelijk archief Gouda, p.162) leest aldaar hoe Jacob van Erven, opgesloten in de gevangenis van de Tiendewegspoort, tot zijn bekentenis kwam. Van Erven was 43 jaar, getrouwd met Johanna Bouman, en woonde op den Raam, in den Houten Steeg. Hij was kleermaker en ging ook met mottenballen door de stad. Hij bekende *vuije sodomitische zonden* te hebben gepleegd met Hermanus Toog. Dat gebeurde ook in het *Uytdragers huysje van Toog, en in het eerste huysje van het secreet, op zijde van de Grote Kerk*.

Op 12 november 1777 werd vervolgens de 29-jarige Dirk Bruinvis verhoord, eveneens door mr. Martinus van Toulon. Dirk, woonachtig op de Turfmarkt, en getrouwd met Baartje van der Enden, was *verver ende glasemaakersknegt*. Hij bekende *sodomitische ontucht* te hebben gepleegd, onder meer met eerdergenoemde Herman Toog maar ook, en dat was pikant, met een telg van der Goudse elite-families, het vooraanstaande geslacht Van der Hoeve.

Het schriftelijke verhoor meldt dit aldus: *Zegt hij, gevangene, dat hij met de jongste zoon van den heer secretaris Van der Hoeve alhier tweemaal die sonde gepleegt heeft. Hij, gevangene, in de gepasseerde winter, des avonds in het Stinksteegje alhier, staande zijn water te maken, gemelde jonge heer Van der Hoeve, van de Syde van de Haven, hetzelfde steegje mede is ingekomen. Dat deselven ook syn water gemaakt hebbende, na hem, gevangene, met zijn ontbloten voorbroek is gegaan. Hem, gevangene, heeft aangesproken en aanstonds hem bij zijn mannelijkheid gevoelt heeft. Dat hij, gevangene, derhalve alstoen ook hij zijn mannelijkheid heeft gevat, en dat zij alsoo elkander over en weer het zaad hebben afgehaalt. Ende tweede maal op de Goudse kermis, op de Vesten bij de*

Kleywegpoort, des avonds in 't donkere, dat zij toen elkanders manlijkheid wel hebben gevoelt, dog dat hij alsoo elkanderen geen saad hebben afgehaalt”. (Noot 10).

Het *Stinksteegje* werd overigens al in 1413 vermeld in het Oud-Archief van Gouda - aldus meldt dr. A. Scheygrond in het boek *Goudsche Straatnamen*, dat in 1979 bij Canaletto verscheen. In de 15de eeuw was in deze steeg een huidenzouterij en vetsmelterij gevestigd; waarschijnlijk ontstond daardoor de naam *Stinksteeg*. De steeg lag aan de Westhaven, op de plaats waar tot 1970 de portiersloge van het Diaconessenhuis 'de Wijk' (Westhaven 11) was gevestigd; daarvoor was het de ingang van de polikliniek (TdJ).

Alhoewel de tot de Goudse elite behorende Van der Hoeve junior zich dus volgens de normen nogal misdroeg, werd hij niet veroordeeld. In het dagboek van zijn vader werd met geen woord gerept over deze beschuldigingen. Zijn zoon werd in elk geval niet veroordeeld.

Die tolerantie gold niet voor de verhoorde Dirk Bruinvis. Ook hij werd, evenals Van Erven, ter dood veroordeeld. Zijn vonnis werd op 19 december 1777 op het schavot van het Goudse stadhuis voltrokken. Zijn *doode lichaam* werd vervolgens in zee geworpen.

Op deze plek aan de Westhaven herinnert een inmiddels dichtgemaakte doorgang tussen twee gebouwen aan de aanwezigheid van het Stinksteegje. Daar hadden in vroeger tijden dingen plaats, die het daglicht niet konden velen... (Foto: Martin Droog).

Doodvonnissen

De toenmalige Goudse baljuw Van Toulon bleek het met de voltrekking van een der doodvonnissen nogal moeilijk te hebben. De zoon van Van Toulon schreef, dat het proces 'zwaar' was voor zijn vader. (Noot 11).

Pensionaris Van Brandwijk hamerde er bij zijn collega-regenten op, dat men voorzichtig moest zijn met een mensenleven. (Noot 12). Om wat meer menselijk reliëf aan de veroordeling van een homoseksuele medeburger te geven, beval de magistraat, dat de kerken twee keer voor de veroordeelde moest worden gebeden. Het slachtoffer werd bovendien *allerserieust ter zijde gestaan* in zijn laatste uren. (Noot 13).

Ommekeer

Een begin van een ommekeer, in *het denken* over homoseksuele relaties werd pas ingezet met de publicatie '*Bedenkingen over het straffen van zekere schandelyke misdaad*', die in januari- 1777 anoniem verscheen, en was gewijd aan sodomie. Later schreef men het auteurschap toe aan een zekere Perrenot (Noot 14).

Mr. Abraham Perrenot werd in 1726 in Neuchâtel (Zwitserland) geboren, promoveerde in november-1748 tot doctor in de rechten in Utrecht, en was langdurig werkzaam in dienst van de Prinsen van Oranje.

Zo was hij ondermeer rentmeester van de domeinen en geestelijke goederen in Culemborg, 'was in die stad ook burgemeester en schepen, en werd in oktober-1771 extra-ordinair raad van het Hof van het graafschap. In februari 1775 werd Perrenot ordinaris raad en rekenmeester van de domeinen van Prins Willem V. Perrenot schreef vervolgens juridische en filosofische werken en werd aangesteld tot onderwijzer van de zonen, de Prins. Hij trouwde op 31 mei 1778 in Den Haag met Anna Cornelia Mollerus, dochter van de president van de Hoge Raad in Holland. Op 8 juli 1784 overleed hij in de Hofstad.

Abraham Perrenot was dus de eerste, die in de Republiek een (schriftelijk) pleidooi hield tegen de doodstraf op sodomie. Hij wees in zijn boek 'Bedenkingen' (in 1777 verschenen) de *sensatie-zucht* rond het openbaar voltrekken van de doodstraf af, en signaleerde dat in zijn tijd ook overspel, diefstal, en op het zich valselyk uitgeven als maagd, niet de doodstraf stond.

Nog datzelfde jaar kreeg Perrenot lik op stuk; Eveneens anoniem, maar vanzelfsprekend niet van zijn hand, verscheen een geschrift onder de titel '*Nadere bedenkingen over het straffen van zekere schandelyke misdaad*'. Daarin werd juist een pleidooi vóór handhaven van de doodstraf op homoseksuelen, die sodomie in de praktijk brachten, bepleit.

Wie meer over dit onderwerp wil lezen kan daarbij raadplegen: Sodom's Zonde en Straffe of Strenge Wraakrecht over Vervloekte Bqosheid (uitgegeven te Amsterdam bij Adriaan Wor en de Erve G. Onder de Linden, 1730); Algemeen Rijksarchief, Hof van Holland (nr. 5510); A. H. Huusen jr. 'Gerechtelijke vervolging van 'sodomie' gedurende de 18e eeuw in de Republiek, in het bijzonder in Friesland' in het blad 'Groniek' 6 (1980); 'Strafrechtelijke vervolging van 'sodomie', in de Republiek in 'Spiegel historiaal 17 (1982); R. A. P. Tielman 'Homoseksualiteit in Nederland: studie van een emancipatiebeweging (Meppel-Amsterdam 1982, p. 57, 75); D. J. Noordam 'Homosexualiteit en sodomie in Leiden, 1533-1833' (1983); 'Holland', regionaal-historisch tijdschrift (1975, nr. 8, p. 140-152) en 'Holland' (1984, nr. 1, p. 3-34).

Theo de Jong

Titelpagina van de "Bedenkingen" •
Toegeschreven aan Mr. Abraham Perrenot, verschenen in 1777.

NOTEN BIJ VORENSTAADE:

(Noot 1: Zie hiervoor L. J. Boon's bijdrage 'De grote Sodomietenvervolg' in het gewest Holland, 1730-1732 in het regionaal historisch Maandblad 'Holland', 8e jaargang/1976, nr. 3, p. 149-150)

(Noot 2: Zie hiervoor het regionaal historisch Maandblad 'Holland', 16e jaargang, nummer 11 februari 1984, p. 3-34).

(Noot 3: Meer over deze Utrechtse processen is vermeld in het blad 'Spiegel historicael' 1982, nummer 17 p. 553-558)

(Noot 4: Bron 'Crimineel Vonnis of correctieboek' 181, 9 nov. 1756-15 dec. 1810, pag. 93 v. Jacob van Eren, van Gouda, 14-11-1771 doodstraf; 95 v. Dirk Bruijnvis, van Gouda, 12-12-1777, doodstraf; 99 Jacob de Mey, van Gouda, 2-7-1778, voortvluchtig/verbannen; 100 Jan Schenk, van Gouda, 3-7-1778, verbannen; 101 Jan Kranenburg, van Gouda, 3-7-1778, verbannen; 102 Kees Perridon, van Gouda, 3-7-1778, verbannen; 225 Jan Landzaat, van Gouda, 7-10-1801, voortvluchtig/verbannen).

(Noot 5: Zie: Algemeen Rijksarchief, Hof van Holland, 5420 Crim. Papieren 1730 port. A., Verhoor Wilsma).

(Noot 6: Zie: regionaal-historisch tijdschrift 'Holland', 8ste Jaargang, nr. 3, 1976, p. 140-152).

(Noot 7: Zie: pagina 86).

(Noot 8: Zie hiervoor 'Tugboek', folio 234, Gouds gemeentearchief. Met als datum 17 november 1513, worden daar de verhoren vermeld van Wormboul Dircxz, Henrick Jorysz en Florys Jansz Verduyn waani zij zich beklagen over het opdringerig gedrag van de Goudse schep, Volker Willemsz. Volker Willemsz had deze Gouwenars, tegen hun wil, tot sodomie overgehaald, waarbij hij zich niet ontzag geweld toe te passen. Zijn jongste slachtot, Wormboul Dircxz, had hij wel 'hondert keer mit cracht geboongen' aan zijn verlangens toe te geven. Dat gebeurde in de stal van Volker, 'alwaar hij bij hem ghinck leggen ende op sijn lijf geleyck een coe'.

Overigens Henrick Jorysz verzette zich zo heftig tegen de avances van Volker dat deze zijn snode plannen niet kon uitvoeren. Volgens het 16de eeuwse 'tugboek' zei Jorysz tegen Volker: 'Tand ghij mijn kul, ick taste met een mes in [lijf] dat al darmen op [voeten] vallen'.

(Noot 9: Zie: Oud rechtelijk archief Gouda 162, 23-9-1777] 12-11-1777)

(Noot 10: Zie: Oud rechtelijk archief Gouda 162).

(Noot 11: Zie: Archief Van Toulour Van der Koog, 168)

(Noot 12: Pot: 'Uit de oude rechtspleging', p. 145).

(Noot 13: Pot: 'Uit de oude rechtspleging', p. 146-151)

(Noot 14: Zie: A. J. van der Aa, 'Biografisch Woordenboek der Nederlande' deel 15, Haarlem, C.J., pag. 205).

Behoud Stadsschoon

Periodiek stelt 'Die Goude' andere organisaties in Gouda, die zich eveneens met de zorg voor onze historische omgeving bezighouden, in staat om zich via 'de Tidinge' te presenteren. Deze maal is het de vereniging 'Behoud Stadsschoon Gouda', die iets over doel en streven vertelt.

Het bestuur van 'Behoud Stadsschoon' laat ons het volgende weten:

'Allereerst wensen wij 'Die Goude' geluk met de uitgave van haar 'Tidinge' in deze zeer geslaagde vorm. Moge het blad veel lezers krijgen en bereiken dat nog meer Gouwenars interesse en liefde krijgen voor onze, schone historische stad en zich gaan inzetten voor het behoud ervan.

'Behoud Stadsschoon' werd opgericht door werkgroep 'Behoud Doelen Gouda' op 20 maart 1979 en stelt zich ten doel: het waken voor de schoonheid en leefbaarheid van Gouda, in het bijzonder van Gouda's beschermd stadsgezicht. Zij beoordeelt bouw-, sloop- en bestemmingsplannen, vecht voor behoud en herstel, is tegen aantasting van het stadsbeeld en is voor een goed leef milieu. Zij tracht ooinievormend te werken (o.a. middels "media en tentoonstellingen) en probeert het gemeentebestuur te beïnvloeden. Drie maal per jaar wordt een contactblaadje uitgegeven.

Het lidmaatschap is minimaal f 7,50 per jaar.

Giro: 418.64.85.

Adres: Turfmarkt 59, 2801 GW Gouda,

Telefoon 0 1820 - 25400.

*Werk
dit + el gabelt door Dirk Bruijnvis
in kennis van my el bestant
Dijlghent*

Met 'n kruisje, tekende Dirck Bruijnvis zijn doodvonnis.

